

Кримінальне право та кримінологія

УДК 343.9-055.2

Давиденко Вікторія Леонідівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри кримінального права та кримінології
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Davydenko Viktoriia

*PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-8175-7026*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ MODERN CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF THE NOTION OF WAR CRIMES

Анотація. Вступ. У статті досліджується правова природа поняття воєнних злочинів у контексті міжнародного гуманітарного, міжнародного кримінального та національного права. Акцентовується увага на складності вироблення універсальної дефініції цього терміна, зумовленій динамічним розвитком форм збройних конфліктів, появою новітніх засобів ведення війни та трансформацією міжнародних норм. Особливу увагу приділено актуальності дослідження в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що супроводжується масовими задокументованими фактами порушень міжнародного гуманітарного права.

Метою дослідження є з'ясування змісту поняття воєнних злочинів та аналіз їх класифікації відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року і

Додаткових протоколів до них. Для досягнення цієї мети була проаналізована міжнародно-правова база щодо переслідування воєнних злочинів, зокрема Римський статут; визначено значення ратифікації Римського статуту для гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права; досліджена еволюція дефініції терміну воєнні злочини, яка формується на перетині норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

У статті розглянуто проблеми, пов'язані з ефективністю притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, зокрема в умовах гібридних війн, застосування приватних військових формувань, дронів і кібероперацій проти цивільної інфраструктури.

Мета. Метою дослідження є з'ясування змісту поняття воєнних злочинів у міжнародному гуманітарному, міжнародному кримінальному праві та національному законодавстві, а також аналіз їх класифікації відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є: 1) міжнародно-правові акти, що визначають порушення законів та звичаїв війни як такі дії, що підлягають кримінальному переслідуванню (Римський статут Міжнародного кримінального суду, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них); 2) праці вітчизняних авторів, що присвячені проблематиці воєнних злочинів та механізмам притягнення винних до відповідальності.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний метод, який застосовувався для розкриття сутності воєнних злочинів у контексті розвитку міжнародного гуманітарного та кримінального права, а також у зв'язку з еволюцією форм сучасних збройних конфліктів; історико-правовий метод, що дав змогу простежити становлення і розвиток поняття «воєнні злочини» від

Нюрнберзького трибуналу до сучасних міжнародно-правових актів; порівняльно-правовий метод, використаний для зіставлення норм міжнародного гуманітарного, міжнародного кримінального та національного законодавства України щодо відповідальності за воєнні злочини; формально-юридичний метод, застосований для аналізу змісту нормативно-правових актів, що регулюють питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини; метод узагальнення та аналізу, за допомогою якого сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення правових механізмів переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів.

Результати. Запропоновано низку практичних к років щодо удосконалення як міжнародного, так і національного законодавства: адаптація дефініцій воєнних злочинів до сучасних реалій, посилення універсальної юрисдикції, технологічна модернізація правових норм, а також підвищення рівня правосвідомості серед військовослужбовців і цивільного населення.

Зроблено висновок, що лише за умови ефективної взаємодії між державами, міжнародними інституціями, науковцями та громадянським суспільством можливе створення дієвої системи притягнення до відповідальності за воєнні злочини, що відповідатиме викликам XXI століття.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі ефективності механізмів міжнародного правосуддя щодо переслідування воєнних злочинів та удосконаленні національного законодавства України відповідно до норм міжнародного права. Перспективним напрямом є вивчення застосування універсальної юрисдикції, впливу новітніх технологій (дронів, кіберзброї, штучного інтелекту) на кваліфікацію воєнних злочинів, а також ролі громадянського суспільства у документуванні таких злочинів.

Ключові слова: воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, Римський статут, гібридні війни, кібероперації, відповідальність.

Summary. *Introduction.* The article examines the legal nature of the concept of war crimes in the context of international humanitarian law, international criminal law, and national legislation. Attention is drawn to the complexity of developing a universal definition of this term, which is determined by the dynamic evolution of armed conflicts, the emergence of new means of warfare, and the transformation of international norms. Particular emphasis is placed on the relevance of this study in the context of the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, accompanied by numerous documented violations of international humanitarian law.

Purpose. The purpose of the study is to clarify the content of the concept of war crimes and to analyze their classification in accordance with the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court, the Geneva Conventions of 1949, and their Additional Protocols. To achieve this goal, the international legal framework for the prosecution of war crimes was analyzed, including the Rome Statute; the importance of its ratification for harmonizing national legislation with international law was determined; and the evolution of the definition of war crimes, formed at the intersection of international humanitarian and international criminal law, was explored.

Materials and Methods. The research materials include: (1) international legal acts defining violations of the laws and customs of war as acts subject to criminal prosecution (the Rome Statute of the International Criminal Court, the Geneva Conventions of 1949, and the Additional Protocols thereto); (2) scholarly works by Ukrainian authors addressing the legal foundations of criminal liability for war crimes.

The following scientific methods were applied: the dialectical method—to reveal

the essence of war crimes in the context of the development of international humanitarian and criminal law, as well as the evolution of modern forms of armed conflict; the historical and legal method—to trace the formation and development of the concept of “war crimes” from the Nuremberg Tribunal to modern international legal instruments; the comparative legal method—to compare the norms of international humanitarian, international criminal, and national Ukrainian law regarding responsibility for war crimes; the formal legal method—to analyze the content of normative acts regulating the prosecution of war crimes; and the method of generalization and analysis—to formulate conclusions and proposals for improving legal mechanisms for the prosecution of persons responsible for war crimes.

Results. A number of practical steps are proposed to improve both international and national legislation: adaptation of the definitions of war crimes to modern realities, strengthening of universal jurisdiction, technological modernization of legal norms, and raising the level of legal awareness among military personnel and the civilian population. It is concluded that only through effective cooperation between states, international institutions, scholars, and civil society can an effective system of accountability for war crimes be established that meets the challenges of the 21st century.

Prospects. Further research should focus on analyzing the effectiveness of international justice mechanisms for prosecuting war crimes and improving Ukraine's national legislation in accordance with international law. Promising areas include studying the application of universal jurisdiction, the impact of emerging technologies (drones, cyberweapons, artificial intelligence) on the qualification of war crimes, and the role of civil society in documenting such crimes.

Key words: *war crimes, international humanitarian law, international criminal law, Rome Statute, hybrid warfare, cyber operations, accountability.*

Постановка проблеми. Поняття воєнних злочинів посідає центральне місце в системі міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Воно забезпечує персональну відповідальність за найтяжчі порушення законів і звичаїв війни, сприяє захисту цивільного населення та підтримує міжнародний правопорядок. Водночас дефініція цього терміна не є сталою — вона еволюціонує разом із розвитком збройних конфліктів та змінами у міжнародних нормах.

Відсутність вичерпної, гнучкої дефініції унеможлиблює повну криміналізацію новітніх форм насильства, послаблює превентивний ефект міжнародного гуманітарного права й ускладнює притягнення до відповідальності.

Актуальність проблеми особливо посилилася у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України, що супроводжується численними задокументованими фактами воєнних злочинів. У цьому зв'язку виникає потреба у ґрунтовному аналізі правових підстав притягнення винних до відповідальності та ролі міжнародних інституцій.

Стан дослідження проблеми. Правові підстави притягнення винних до відповідальності за вчинення воєнних злочинів досліджували такі українські науковці, як Демидова Л.М. [5], Драгоненко А.О. [9], Ємельяненко В.В. [8], Зелінська Н. А., Зубанський М.К. [7], Коломієць Н.В., Лисик В.М., Малетова О.С., Репецький В. М., Татаренко М.М.[2] та інші.

Метою статті є дослідження є з'ясування змісту поняття воєнних злочинів у міжнародному гуманітарному, міжнародному кримінальному праві та національному законодавстві, а також аналіз їх класифікації відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати міжнародно-правову базу щодо переслідування воєнних злочинів, зокрема Римський статут; визначити значення ратифікації

Римського статуту для гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права; дослідити еволюцію дефініції терміну воєнні злочини, яка формується на перетині норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є: 1) міжнародно-правові акти, що визначають порушення законів та звичаїв війни як такі дії, що підлягають кримінальному переслідуванню (Римський статут Міжнародного кримінального суду, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них); 2) праці вітчизняних авторів, що присвячені проблематиці воєнних злочинів та механізмам притягнення винних до відповідальності.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний метод, який застосовувався для розкриття сутності воєнних злочинів у контексті розвитку міжнародного гуманітарного та кримінального права, а також у зв'язку з еволюцією форм сучасних збройних конфліктів; історико-правовий метод, що дав змогу простежити становлення і розвиток поняття «воєнні злочини» від Нюрнберзького трибуналу до сучасних міжнародно-правових актів; порівняльно-правовий метод, використаний для зіставлення норм міжнародного гуманітарного, міжнародного кримінального та національного законодавства України щодо відповідальності за воєнні злочини; мформально-юридичний метод, застосований для аналізу змісту нормативно-правових актів, що регулюють питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини; метод узагальнення та аналізу, за допомогою якого сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення правових механізмів переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Виникнення поняття воєнних злочинів прямо пов'язано із гуманізацією війни шляхом формування законів та звичаїв війни — обмеження способів та методів її ведення через заборону

певних видів зброї та набоїв, які завдавали непотрібних страждань, обмеження кола осіб та об'єктів, які могли бути об'єктом нападу. Зверталася також особлива увага на поводження із самими військовими, особливо тими, які вже не могли брати участь у воєнних діях (полонені, поранені) [1].

Для проведення комплексного аналізу поняття воєнних злочинів необхідно звернутись до основних джерел міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, які регулюють поведінку воюючих суб'єктів.

Першим сучасним джерелом міжнародного гуманітарного права, де вказано на порушення законів та звичаїв війни як на дії, що мають переслідуватись у судовому порядку, хоч і без переліку таких дій, став Версальський мирний договір 1919 року, який зафіксував закінчення Першої світової війни. Відповідно до статті 228 Договору німецький уряд визнав за союзними та об'єднаними державами право їх військових судів на притягнення до відповідальності осіб, які підозрюються у вчиненні дій, що суперечать законам та звичаям війни [1].

Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років були основою для заборони частини засобів та методів введення війни. Фактично, данні конвенції обмежили ряд негуманних засобів ведення війни, а також врегулювали питання способів використання певних негуманних видів зброї, які спричиняють надмірні ураження та страждання особового складу (зокрема, хімічної зброї та експансивних куль). Другу групу джерел міжнародного гуманітарного права складають Женевські конвенції від 12.08.1949 року: 1) Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; 2) Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі; 3) Про поводження з військовополоненими; 4) Про захист цивільного населення під час війни та три Додаткових протоколи до них 1977 та 2005 рр. [2, с. 59].

Тяжкі порушення, передбачені цими документами, автоматично визнаються воєнними злочинами. Наприклад, згідно зі ст.50 I Женевської конвенції до тяжких порушень належать:

- умисне вбивство осіб, захищених конвенціями;
- нелюдське поводження або тортури;
- навмисне спричинення сильних страждань або серйозних тілесних чи психічних ушкоджень;
- незаконне переміщення, депортація чи утримання заручників.

Ці порушення підпадають під юрисдикцію національних судів, а також Міжнародного кримінального суду або *ad hoc* трибуналів.

Також в якості джерела міжнародного гуманітарного права фігурують звичаєві норми введення збройних конфліктів, які, базуючись на Застереженні Мартенса, створені для того аби уникнути випадків, коли якась держава не приєдналась до Женевських конвенцій, або якщо певна держава захоче вийти з міжнародних договорів, які стосуються правил введення війни [2, с. 59].

До основних джерел міжнародного гуманітарного права відносять й судову практику Нюрнберзького трибуналу від 1945 року та Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії від 1991 року.

Так, розгорнуте визначення поняття «воєнні злочини» вперше з'явилося в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими злочинами слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [3, с. 284].

Римський статут міжнародного кримінального суду визначається як документ, який забезпечив системну класифікацію складів злочинів, які

охоплюють як міжнародні, так і неміжнародні збройні конфлікти. Стаття 8 Римського статуту визначає воєнні злочини як *"serious violations of the laws and customs applicable in international armed conflict and non-international armed conflict"*. Важливою характеристикою цього джерела є систематизована класифікація складів воєнних злочинів:

У міжнародних збройних конфліктах:

- грубі порушення Женевських конвенцій (ст.8(2)(a));
- інші серйозні порушення законів і звичаїв війни (ст.8(2)(b)).

У неміжнародних збройних конфліктах:

- серйозні порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій (ст.8(2)(c));
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, застосованих у конфліктах неміжнародного характеру (ст.8(2)(e)).

До переліку входять такі дії, як – грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції: умисне вбивство; катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти; умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд; незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі; взяття заручників;

– інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь: умисне спрямування нападів на

цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів; умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретно та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; неналежне використання прапора пар ламентера, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень; переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території; умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями; заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або

здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії; заява про те, що пощади не буде; знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю; оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони; примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни; розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом; застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів; застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи; застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання; посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність; використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій; умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями; умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому

числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій; набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях, та інші протиправні діяння [4].

Погоджуємось з думкою Л.М. Демідової, що «Римський статут МКС передбачає дефініцію воєнних злочинів, ураховуючи ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі - воєнні злочини є грубим, серйозним порушенням законів та звичаїв війни зі значно розширеним переліком таких порушень» [5, с. 278].

У зв'язку з ратифікацією Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду відбувається процес імплементації норм Римського статуту в українське законодавство, зокрема до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. 9 жовтня 2024 року Верховна Рада України ухвалила імплементаційний Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [6]. Прийняття цього Закону спрямоване на забезпечення кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, такі як геноцид, агресія, злочини проти людяності та воєнні злочини. З метою приведення у відповідність до статей 8 та 8bis Римського статуту стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни» змінилась на «Воєнні злочини». У цій правовій нормі *не міститься визначення поняття* воєнних злочинів, однак наведено перелік діянь, які визнаються воєнними злочинами. Це жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Кваліфікуючою ознакою є ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини.

Аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить про наявність дискусій серед науковців щодо визначення поняття *воєнні злочини*. Насамперед це зумовлено відсутністю сталого та законодавчо закріпленого визначення цього терміна.

Можна навести деякі визначення воєнних злочинів, які були запропоновані українськими дослідниками за останній період.

М.К. Зубанський зазначає, що «під воєнним злочином слід розуміти порушення встановлених нормами міжнародного кримінального права а також положеннями Женевської конвенції та додатковими протоколами до неї правил ведення бойових дій, що проявляються в сукупності діянь, які прямо чи опосередковано виступають порушенням основних принципів правового статусу людини та громадянина, і таке правопорушення тягне за собою відповідальність, вид і міра якої визначаються нормами міжнародного кримінального права та актами національного кримінального законодавства» [7, с. 48].

У науковій праці В.В. Ємельяненко та К.М. Оробець надається таке поняття - «воєнні злочини за кримінальним правом України, як передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння, вчинені відповідним суб'єктом, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок застосування збройної сили у зв'язку з воєнним конфліктом (збройним конфліктом міжнародного або неміжнародного характеру, війною)» [8 с. 131].

А.О. Драгоненко, розглядаючи воєнні злочини, визначає їх «як грубе порушення міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах (міжнародного та неміжнародного характеру), що

тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права» [9, с. 153].

Л.М. Демідова у своїх висновках наукової статті сформулювала положення для подальшого обговорення в якому зазначила, що «воєнним злочином доцільно визнати суспільно небезпечне порушення заборони на ведення війни як воєнного конфлікту міжнародного характеру. І визначальною властивістю цього злочину є те, що порушується безпека людства як найвища цінність світової спільноти» [5, с. 283].

Воєнний злочин – це серйозне порушення міжнародного гуманітарного права (законів і звичаїв війни), за скоєння якого передбачено кримінальну відповідальність на національному та міжнародному рівнях. Є одним із чотирьох видів міжнародних злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду, поряд зі злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом [10, с. 8].

Також важливо навести визначення воєнного злочину, яке було сформульовано суддею Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді Надією Стефанів - «це винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *juscogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права» [11].

Отже, воєнні злочини становлять категорію найтяжчих міжнародних злочинів, за вчинення яких встановлено персональну кримінальну відповідальність. Незважаючи на відсутність єдиної універсальної дефініції, спільним є те, що ці злочини порушують основні принципи гуманності, закріплені в міжнародних нормах, та загрожують безпеці людства.

З початку повномасштабної війни в Україні зареєстрували 167 000 воєнних злочинів. Процеси глобалізації, діджиталізації та використання

штучного інтелекту безпосередньо впливають на способи ведення сучасних бойових дій. У зв'язку з цим новітні технології та феномен гібридних війн вимагають подальшого уточнення дефініції воєнних злочинів і розробки підходів до кваліфікації нових форм правопорушень у сфері збройних конфліктів.

Ефективність переслідування воєнних злочинів залежить не лише від юридичної ясності поняття, а й від політичної волі держав та інституційної спроможності судових органів.

До сучасних викликів, які пов'язані з розвитком поняття воєнних злочинів є гібридні конфлікти, в яких застосовуються як регулярні збройні сили, так і нерегулярні формування (найманці, приватні військові компанії, дрони), ускладнюють класифікацію учасників конфлікту та ідентифікацію воєнних злочинів. Традиційні рамки міжнародного гуманітарного права часто виявляються неадаптованими до нових реалій.

Кібероперації, спрямовані на цивільну інфраструктуру, не завжди підпадають під чинні визначення воєнних злочинів, хоча можуть мати значні гуманітарні наслідки. Міжнародне право ще не виробило єдиного підходу до кваліфікації таких дій.

Міжнародні трибунали, попри свій внесок, нерідко критикуються за політичну упередженість, вибірковість у притягненні до відповідальності та тривалість процедур. Це підриває довіру до інституцій міжнародного правосуддя.

Тому важливим є удосконалення міжнародного та національного законодавства, зокрема необхідне розширення категорій воєнних злочинів з урахуванням новітніх форм збройних конфліктів.

Зміцнення універсальної юрисдикції — створення механізмів для ефективного переслідування злочинців незалежно від їх громадянства.

Технологічна адаптація правових норм — включення кіберзлочинів у правову площину воєнних злочинів.

Підвищення правосвідомості як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поняття «воєнні злочини» потребує постійного переосмислення відповідно до нових викликів сучасності. Ситуація в Україні демонструє нагальність створення ефективної системи відповідальності та адаптації норм Міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права до умов ХХІ століття. Успішне вирішення цих завдань можливе лише за умови тісної співпраці міжнародної спільноти, правозахисників, урядів та науковців.

У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі ефективності механізмів міжнародного правосуддя щодо переслідування воєнних злочинів та удосконаленні національного законодавства України відповідно до норм міжнародного права. Перспективним напрямом є вивчення застосування універсальної юрисдикції, впливу новітніх технологій (дронів, кіберзброї, штучного інтелекту) на кваліфікацію воєнних злочинів, а також ролі громадянського суспільства у документуванні таких злочинів.

Література

1. Воєнний злочин. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_злочин (дата звернення: 23.09.2025).
2. Татаренко М.М., Кияниця Д.Г. Визначення воєнних злочинів нормами міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 119. С. 57-63. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/4927864e-723e-4e8d-b8ab-0b84c88bf4b1/content> (дата звернення: 23.09.2025).
3. Шевчишена К.П. Сутність та зміст воєнних злочинів. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 283–290. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.40>

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ратифікація від 21 серпня 2024 року № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.09.2025).

5. Демидова Л.М. Воєнні злочини: проблеми визначення та кваліфікації *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84: частина 3. С. 278-284. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/44-1.pdf> (дата звернення: 23.09.2025).

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 23.09.2025).

7. Зубанський М. К. Поняття та склад воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. 2022. № 58. С. 47-56.

8. Ємельяненко В.В., Оробець К.М. Воєнні злочини: поняття, особливості та співвідношення з військовими кримінальними правопорушеннями за кримінальним кодексом України. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11(13). С. 123-136.

9. Драгоненко А. О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки*. 2022. Вип. 12. С. 151-157.

10. Воєнні злочини: особливості кваліфікації за міжнародним та національним законодавством. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_voen_zlochunu_NSHSU.pdf (дата звернення 22.09.2025 р.)

11. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І. В. Гловюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, Право, 2023. 400 с.

References

1. Voiennyi zlochyn [War crime]. (2025, September 23). *Wikipedia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_злочин [in Ukrainian].
2. Tatarenko, M. M., & Kyianytsia, D. H. (2024). *Vyznachennia voiennykh zlochyniv normamy mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta natsionalnoho zakonodavstva Ukrainy* [Definition of war crimes by the norms of international humanitarian law and national legislation of Ukraine]. *Zhurnal Skhidnoievropeiskoho Prava*, (119), 57–63. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/4927864e-723e-4e8d-b8ab-0b84c88bf4b1/content> [in Ukrainian].
3. Shevchyshena, K. P. (2022). *Sutnist ta zmist voiennykh zlochyniv* [The essence and content of war crimes]. *Pravo ta Derzhavne Upravlinnia*, (4), 283–290. <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.40> [in Ukrainian].
4. *Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: ratyfikatsiia vid 21 serpnia 2024 roku № 995_588* [Rome Statute of the International Criminal Court: ratified on August 21, 2024 No. 995_588]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].
5. Demydova, L. M. (2024). *Voienni zlochyny: problemy vyznachennia ta kvalifikatsii* [War crimes: problems of definition and qualification]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo*, 84(3), 278–284. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/44-1.pdf> [in Ukrainian].

6. *Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalno-protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zv'iazku z ratyfikatsiieiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho. Zakon Ukrainy vid 9 zhovtnia 2024 roku № 4012-IX* [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in connection with the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments. Law of Ukraine, October 9, 2024 No. 4012-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> [in Ukrainian].

7. Zubanskyi, M. K. (2022). *Poniattia ta sklad voiennoho zlochynu v konteksti polozhen mizhnarodnoho kryminalnoho prava* [The concept and elements of war crime in the context of international criminal law]. *Aktualni Problemy Vdoskonalennia Chynnoho Zakonodavstva*, (58), 47–56 [in Ukrainian].

8. Yemelianenko, V. V., & Orobets, K. M. (2022). *Voienni zlochyny: poniattia, osoblyvosti ta spivvidnoshennia z viiskovymy kryminalnymy pravoporushenniamy za Kryminalnym kodeksom Ukrainy* [War crimes: concept, features and correlation with military criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovi Innovatsii ta Peredovi Tekhnolohii*, 11(13), 123–136 [in Ukrainian].

9. Dragonenko, A. O. (2022). *Poniattia ta oznaky voiennykh zlochyniv u mizhnarodnomu kryminalnomu pravi* [The concept and features of war crimes in international criminal law]. *Naukovi Zapysky*, (12), 151–157 [in Ukrainian].

10. *Voienni zlochyny: osoblyvosti kvalifikatsii za mizhnarodnym ta natsionalnym zakonodavstvom* [War crimes: features of qualification under international and national law]. (2024, September 22). *Verkhovnyi Sud* [Supreme Court of Ukraine]. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_voen_zlochunu_NSHSU.pdf [in Ukrainian].

11. Hloviuk, I. V., Lytvynov, O. M., Orlov, Yu. V., et al. (2023). *Rozsliduvannia voiennykh zlochyniv i pov'iazanykh z viinoiu kryminalnykh*

pravoporushen: kryminalno-pravovi, kryminalni protsesualni ta kryminalistychni aspekty [Investigation of war crimes and war-related criminal offenses: criminal law, procedural and forensic aspects]. In V. V. Sokurenko (Ed.), *Naukovo-praktychnyi posibnyk* [Scientific and Practical Manual]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].